

Vše o koních

Marilis Lunkenbeinová

Jak dlouho již existují koně?

Prapředkové koní žili před 50 až 60 miliony let. Jejich domovem byla dnešní Severní Amerika. Prvnímu koni dali vědci pěkné jméno: Eohippus. Znamená to „koník v barvě ranních červánků“.

1 Mesohippus dosahoval pouze velikosti ovce a žil zhruba před 35 miliony let.

2 Eohippus žil přibližně před 50 miliony let a byl malý asi jako liška. V hustých, bažinatých lesích se živil v první řadě listím.

3 Merychippus žil před nějakými deseti miliony let.

4 Pliohippus platí za prapředka všech koní, zeber a oslů a jako první se podobal dnešním koním. Žil před pěti miliony let a byl vysoký kolem 110 centimetrů. Měl již plně vyvinutá kopyta.

5 Equus, náš dnešní kůň, se vyvíjel víc než 50 milionů let.

Jak se stal z divokého koně kůň domácí?

Před 6 000 lety začali lidé koně chytat a držet ve své blízkosti. Tak měli neustále po ruce zásobu masa. Přivykání divokých zvířat soužití s lidmi se nazývá domestikace.

Jelikož byli koně soustavně blízko, netrvalo dlouho, a lidé na nich začali jezdit. Nejprve dostali nápad, aby koně tahali a nosili náklad. Před čtyřmi až pěti tisíci lety se člověk na koně poprvé posadil. A nějak se mu podařilo na něm udržet dodnes...

Vozit a táhnout k sobě nemá daleko. A tak Keltové zhruba před třemi tisíci lety začali koně zapřahat do dvoukolých kár. Většinou šlo o válečné vozy.

Jak se dá koni rozumět?

Kůň dovede vyjadřovat náladu celým tělem. Především ušima, ocasem, hlasem a pohybem nohou dává zřetelně najevo, co chce – nebo co nechce. Tato znamení jsou u všech plemen stejná a všichni koně si navzájem rozumějí.

Když koni těsně přiléhají uši, vysílá tím znamení, jako by říkal „Nepřibližuj se!“. Toto jednoznačné varování by si člověk měl bezpodmínečně vzít k srdci. Normálně, když kůň není nevrlý, mu uši stojí vzpřímeně.

Neklidný kůň otáčí ušima sem a tam. Kůň s ušima obrácenýma dozadu naslouchá jezdcovu hlasu.

Pronikavé ržání je výstražné znamení. Vytřeštěné oči prozrazují podráždění. Je-li vidět bělmo, měj se na pozoru!

Pysky občas koně loudí na člověku pamsky. Přátelsky míní také ožužlávání paže a štouchání hlavou.

Přátelství prochází nosem

U všech koní hrají velkou roli nos a čich. Když se potkají poprvé a chtějí se seznámit, dají nosy k sobě, vydatně čmouchají a potom se rozhodnou, zda spolu uzavřou přátelství. Také kobyla s hříbětem se poznávají po čichu. Nosem hřebci zachytávají pachy vydávané kobyloou, jež je v říji a chce nakrýt. Dalšími pachovými značkami, které koně umějí „číst“, jsou kobylince, moč a kmeny stromů, o něž se jiní koně třeli.

Jsou osli příbuzní s koňmi?

Osli a koně pocházejí – stejně jako koně divocí a zebry – z pliohippa. Osli jsou však menší a pomalejší. V protikladu ke koním jsou osli samotáři a nesejí jim ani potulování. Proto také začali žít s lidmi dříve než koně.

Mula je kříženec osla a kobyly. U mezka je to obráceně: je to kříženec koně s oslicí.

Divocí koně ve Vestfálsku

Poslední divoce žijící koně domácí ve střední Evropě jsou takzvaní dülmensští koně. Žijí v největším evropském parku s divokými koňmi nedaleko vestfálského města Dülmenu. Dorůstají výšky 130 až 135 cm, a proto se řadí mezi poníky.

Zebry jsou v Africe jediní domácí koně. Na nás působí jejich srst nápadně, přitom je to výtečné maskování, neboť ve stínu stromů a křoví splývají s okolím.

Jaké druhy koně existují?

Jsou to plnokrevníci, chladnokrevníci a teplokrevníci. Ale s teplotou krve nemají tyto názvy nic společného. Plnokrevník je obecný pojem pro citlivé a rychlé dostihové klusáky a cvalové koně. Výrazem chladnokrevník se označují klidní, silní tažní koně, zatímco teplokrevníci jsou kříženci plnokrevníků a chladnokrevníků.

Největším koněm na světě je anglický shirský [šajrský] kůň. Může dorůst výšky až 183 centimetrů, leckdy dokonce ještě víc. Naopak nejmenším koněm na světě je falabella, chovaná v Argentíně. Ta nepřevyšuje 72 centimetrů. Kdybyste je postavili vedle sebe, viděli byste ten velikánský rozdíl. Koně, kteří nejsou větší než 147,5 centimetru, se nazývají poníci.

Šlechta mezi koňmi

Šlechtou v koňském světě jsou plnokrevníci. Mezi nimi jsou již asi 250 let dvě rodové linie: anglický a arabský plnokrevník. U toho anglického se v rodokmenu, tedy průkazu původu, dají vystopovat prapředci, kteří byli někdy před 300 lety přivezeni do Anglie právě z Arábie.

Proč jsou koně v tolika barevných variantách?

Ve volné přírodě se musely barva a odstíny srsti dobře přizpůsobit okolí, aby byl kůň maskován. Dnes se barva srsti často určuje již při chovu. Podle ní se koně mohou rozpoznávat a rozlišovat.

Pinto, strakatý kůň ze Severní Ameriky, má barvy okolí.

Podle základní barvy srsti mají koně různé označení. Vraník má tudíž černou srst, ryzák hnědou s načervenalými znaky. Hnědák má srst hnědou, hřívou a žíně tmavé. Avšak při narození má tmavou i srst. Ta potom rok co rok zesvětlová. Plavák je šedožlutý kůň s černou hřívou a žíněmi.

Název mají i znaky na hlavě. Bílé skvrnce se říká „vločka“, hvězdíkové skvrně na čele „hvězda“, dlouhé bílé čáry vedoucí od čela k hornímu pysku „lysina“. Bílý obličej je odborně „lucerna“ a bílá skvrna na horním pysku je „šňupka“.

Jak se nazývají chody koně?

Tři základní chody se nazývají krok, klus (trap) a cval (galop). Od přírody se kůň pohybuje dopředu. Chůze dozadu a do strany mu dělá potíže.

Nohosled v kroku:

pravá přední –
levá zadní –
levá přední –
pravá zadní

Nohosled v klusu:

pravá přední a
levá zadní –
levá přední
a pravá
zadní

Nohosled v cvalu:

levá přední a
pravá
zadní –
levá zadní
a pravá přední

V kroku kůň dosahuje rychlosti asi 7 km/h. Při klusu je to přibližně 15 km/h a při cvalu kolem 60 km/h. Rovinový dostih plnokrevníků může probíhat rychlostí dokonce až 80 kilometrů za hodinu.

Proč člověk jezdí v sedle?

Před tisíci let se první jezdci jednoduše drželi pevně na hřbetě koně. Později používali dečky – aby se jim sedělo pohodlněji a uchránili se před koňským potem. Protože dečky klouzaly, přivazovali je řemenem. Časem přešli na sedlo ze dřeva a kůže. Sedlo na koňském hřbetě rovnoměrněji rozkládá jezdcovu váhu.

Pevný posez v sedle

Sedlo musí splňovat tyto podmínky: Za prvé musí sedět jezdcovu způsobu jízdy. Dál musí vyhovovat koni a co nejlépe rozdělovat jezdcovu váhu. A také by mělo odpovídat jezdcově velikosti. V neposlední řadě by mělo být odborně vyrobeno z dobrého materiálu.

Jako první používali sedla pravděpodobně Skythové (jezdecký národ, který obýval ruské stepi). Nejstarší vyobrazení sedla je staré přes 2 000 let. Tvar zde zobrazeného moderního typu sedla se vyvinul postupně v průběhu 17. a 18. století.

Uzda je postroj z kůže a kovu. Koni se nasazuje přes hlavu. Uzdu jezdec koně řídí požadovaným směrem. Opratě jsou dva kožené řemeny dlouhé asi 130 centimetrů. Vpředu jsou připevněny k uzdě, druhý konec drží jezdec v ruce.

Proč se koním dávají podkovy?

Podkovy koním dělá podkovář. Dnes už je tohle řemeslo dost vzácné. Většina podkov se vyrábí v továrně. Podkovář podkovu rozžhaví a přesně uzpůsobí kopytu. Potom ji k němu přibije šesti až osmi hřeby. Koně to nebolí, protože zrohovatělá vrstva není citlivá.

Podkova chrání kopyto před nadměrným opotřebením. Navíc vyrovnává vadné postavení nohy nebo kopyta – podobně jako u lidí ortopedické vložky.

Podkova není jediná „obuv“, kterou lidé pro koně vynalezli. Japonci již tisíc let před Kristem nazouvali koním slaměné sandály. Staří Římané zase používali železné „hiposandály“ (koňské sandály), které se nepřipevňovaly hřeby. Vikingové ve Skandinávii zatloukali koním do kopyt železné hřeby, aby jim to na často a dlouho zledovatělých cestách neklouzalo.

Japonci opatrovali koně již před 2 000 lety slaměnými sandály.

Kůň bez kopyta není kůň

Tato dávná rytířská moudrost říká, že kůň jako běžec potřebuje zdravá a pěstěná kopyta. V dnešní době však koně prostojí hodně času ve stáji, a tak jsou vystavováni velké zátěži. V důsledku omezeného pohybu protéká krev nohama pomaleji, takže kopyta dostávají málo živin k tvorbě rohoviny. Proto by se koně měli pravidelně hýbat, aby nohy a kopyta nebyly přespříliš zatěžovány.

Jak se s koněm spřátelit?

Koně jsou lekaví, neboť nevidí, co se děje přímo za nimi a přímo před nimi. Proto se k nim vždycky přibližuj tak, aby tě zpozorovali včas, tudíž nikdy ne zezadu. Dobré by bylo se nejdříve seznámit s jejich chováním.

Jakmile se dva koně seznamují, očichají se a pak se rozhodnou, zda jeden druhého může vystát. Ti, kteří se mají rádi, si navzájem pomáhají pečovat o srst a ožužlávají si hřívu. Foukni koni do nozder, aby si zapamatoval tvůj dech.

Když koni čechráš hřívu, je to pro něj, jako by mu ji přátelsky ožužlával jiný kůň.

Pro stájového koně je péče o srst jakýsi projev přátelství člověka. Vždycky dodržuj určitou poslušnost, abys nezapomněl na některou část těla. Srst kartáčuj silně a kruhovým pohybem. Ale dávej pozor, jak kůň na kartáčování reaguje. Někteří koně jsou velmi citliví hlavně na bocích a hlavě. Proto buď opatrný!

Bedliví hlídači

Koně dokáží na dost velkou vzdálenost rozpoznat, zda má člověk, který se k nim blíží, dobré, nebo zlé úmysly. Proto severoameričtí indiáni uměli podle chování koní vytušit, kdy jejich tábora hrozí nebezpečí.

Jak se rodí hříbátko?

Hříbátko přichází na svět nohama napřed. Zpočátku ještě leží v ochranné bláně. Tu matka odstraní, a když ho poprvé olizuje, nasává tím jeho pach, který je nezaměnitelný.

Hříbata nejsou v žádném případě bezmocná. Hned po narození se mládě pokouší vstát. Po půlhodině již vidí, dobře slyší a po hodině stojí trochu nejistě na nohou. Už první den života dokonce kluše a cválá.

Kobyly své hříbě kojí, neboť koně jsou savci. Záhy po narození hříbě vyhledává struky. První mateřské mléko (mlezivo) obsahuje důležité obranné látky proti nemocem. Brzy se hříbě začíná pást, ale první tři měsíce ještě saje každý den mléko.

Jak žije stádo koní?

Koně jsou pospolitá zvířata, zvyklá žít ve stádě. To jim skýtá ochranu a bezpečí. V přírodě část stáda hlídá, zatímco ostatní členové se pasou, nebo odpočívají. Při úprku hřebec chrání kobyly a hříbata tím, že je nechávájí uprostřed stáda.

Koně spolu málokdy zápasí o postavení ve stádě. Mnohdy postačí výhrůžný postoj nebo lehký šťouchanec. Ale ve vážném případě koně neváhají kopat a kousat.

Při spánku si kůň lehá pouze na krátký čas. Vzhledem k mohutnému tělu se jim totiž vleže špatně dýchá.

Vůdčí hřebec je obzvláště opatrný a zkušený. Vodí stádo na pastviny nebo k napajedlu, bdí nad ním a chrání je.

Koně mají velmi malý žaludek. Ti, kteří žijí ve volné přírodě, tráví dvanáct až šestnáct hodin hledáním a přijímáním potravy.

K čemu lidé potřebují koně?

Dlouhou dobu byl kůň jediným suchozemským dopravním prostředkem. Lidé na něm jezdili, zapřahali jej do povozů, nechali ho tahat břemena, nasazovali ho do války a na těžké práce. Dnes u nás lidem slouží převážně ke sportovnímu vyžití a trávení volného času.

Válečný oř

Ve středověku rytíři táhli na bitevní pole v plné zbroji na válečných ořích.

Dřevařské koně lidé používají v lesním hospodářství, tedy k práci v lese. Pracují tam, kam se kvůli nesjízdnému terénu nedostanou stroje. Proto se ještě dnes setkáváme s tím, jak z lesa táhnou kmeny stromů. Stroje je nenahradí ani v hornaté krajině.

Policejní koně

V mnoha zemích se zachovala tradice jízdní policie.

Důlní koně

V 19. století se koně, zejména poníci malého vzrůstu, dřeli hluboko v uhelných dolech. Museli v nich tahat plně naložené vozíky.

Chytrý Honza

Chytrý Honza žil v 19. století v Holandsku a způsobil hotovou senzaci. Když mu někdo zadal jednoduchou početní úlohu, správné řešení zadupal přední nohou na podlahu. Diváci byli nadšeni. Ale pokud musel počítat bez obecenstva, selhal. Tím vyšlo tajemství najevo. Pokaždé když Honza řešil úlohu, publikum bylo ve varu a kůň díky jemnému citu pro vnitřní napětí lidí určil, kdy dospěl ke správnému řešení.

Jaké jsou koňské povozy?

Od doby, kdy lidé začali používat koně k přepravě nákladu, vyráběli koňské povozy. Ty byly zpočátku ještě velmi primitivní. Časem vznikaly nesčetné druhy kočárů, drožek, valníků s plachtou a povozů. Tento čtyřkolý kočár z 19. století jezdí v Anglii před hradem Windsor.

Kdo jsou kovbojové?

Kovbojové jsou severoameričtí pasáci hovězího dobytka. Anglické slovo „cowboy“ totiž znamená „kravský chlapec“, tedy honák. Práci mají těžkou, špatně placenou a daleko méně dobrodružnou než pistolníci známí z indiánek či westernů.

Rodeo je soutěž v jízdě na divoče se vzpínajícím koni a házení lasem. Velmi oblíbené je v USA, Kanadě a Austrálii. Jezdec se musí na koni držet po dobu 20 vteřin; jednou bez sedla, jednou v sedle.

Laso je nenahraditelné. Není to nic jiného než dlouhé lano se speciální smyčkou, jehož uzel se utahuje. Šikovně mířeným hodem kovboj chytá jedno zvíře ze stáda. Ale bez správného koně by byl bezmocný. Ten musí umět prudce zastavit a odolat škubání silného zvířete.

Jaké jsou disciplíny jezdeckví?

Rozlišuje se mnoho disciplín jezdeckví. Kůň a člověk v soutěžích měří sílu, rychlost a vytrvalost. Například v parkurovém skákání musí kůň s jezdcem v sedle zdolávat určité překážky.

V drezuře kůň musí dokonale zvládat základní „chody“ a předvádět určité figury „vysoké školy“. Tak se nazývá sestava úloh, které kladou vysoké nároky na obratnost koně a jezdcovu zručnost.

Plnokrevníci v cvalu

Jednou z jezdeckých disciplín pro plnokrevníky je cvalový dostih. Ten prověřuje výkonnost koní. Běhá se na různé vzdálenosti. Dostihu na vzdálenost do 1 400 metrů se říká letounský, od 1 400 do 1 800 m mílový, od 1 800 do 2 200 metrů na střední tratě a do 4 800 metrů vytrvalecký. Cvalové dostihy se dělí na rovinové a překážkové. Zvláštní kouzlo má pro diváky takzvaný turf, při němž na výsledky dostihů sázejí peníze.

Klusácké dostihy

Při nich kůň táhne lehký dvoukolový vozík zvaný sulka, osazený jezdcem. Kůň v tomto závodě nesmí přejít do cvalu.

Pólo

V této hře se dvě družstva jezdců na koních snaží pálkou trefit míček do soupeřovy branky.

Kteří koně se proslavili?

Koně byli pro lidi odjakživa důležití. Dokonce tak, že se o koních téměř u všech národů světa vyprávějí pověsti a legendy. Například v řeckých bájích vystupuje okřídlený kůň Pegas.

Kentaur

Kentaur je bájná bytost z řecké mytologie. Horní část těla měl lidskou, kdežto dolní koňskou.

Jednorožec

Tato bájná bytost podobná koni má šroubovitě zatočený roh. Jednorožec platí za symbol čistoty a síly.

Trojský kůň

Deset let obléhali Řekové město Tróju. Nakonec se stáhli a na místě zanechali obrovského dřevěného koně. Trójané jej dovlekli do města. V noci však z útrob koně vylezli řečtí válečníci a Tróju dobyli.